

Tilburg University

Instromen in ondermijnende misdaad

Bruinsma, M.Y.; Ceulen, Rik; Spapens, Antonius

Publication date:
2018

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Bruinsma, M. Y., Ceulen, R., & Spapens, A. (2018). *Instromen in ondermijnende misdaad: Kennisdocument vroegsignalering van (jonge) instromers in criminele netwerken*. Gemeente Tilburg.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

INSTROMEN IN ONDERMIJNENDE MISDAAD

Kennisdocument vroegsignalering van (jonge) instromers in criminele netwerken

Bureau Bruinsma

onderzoek beleidsadvies veiligheid criminaliteit

*Monique Bruinsma
Rik Ceulen
Toine Spapens*

INHOUD

1	Introductie	3
2	Criminele netwerken: samenstelling en rollen	4
3	Varianten van instroom	7
4	Kwetsbaarheden	9
4.1	De persoon en diens familie	9
4.2	De omgeving	12
4.3	Gelegenheidsstructuren	14
4.4	Een rode draad: het belang van ontmoetingsplaatsen	15
	Literatuur	19

1 INTRODUCTIE

Ondermijnende criminaliteit: hoog op de agenda

Ondermijnende criminaliteit is een onderwerp dat de afgelopen jaren hoog op de agenda is gekomen. Met de term 'ondermijnend' wordt vooral verwezen naar de negatieve invloed van het gedrag van criminelen en hun misdaadgeld op burgers, bedrijven en de overheid. Denk aan leden van motorbendes die zich groepsgevoels en gehuld in full colours intimiderend opstellen in de lokale horeca, of aan inwoners van achterstandswijken die hun burens met een wietkwekerij drie keer per jaar luxe op vakantie zien gaan en zichzelf afvragen of ze gek zijn dat ze zich nog wel aan de wet houden. Denk aan bedrijven die te maken krijgen met concurrenten die zwaar onder de prijs offeren, omdat voor hen witwassen belangrijker is dan winst maken, of aan criminelen die op grote schaal in het vastgoed gaan en daarmee het imago van een hele branche verwoesten. Denk aan de overheid die wordt misbruikt voor het verkrijgen van vergunningen, en die het risico loopt dat de politiek wordt geïnfiltrated door handlangers van criminele kopstukken. Hoewel de nadruk in de media de afgelopen jaren sterk op Zuid-Nederland heeft gelegen, is ondermijnende criminaliteit een probleem dat zich overal in het land voordoet, niet alleen in steden, maar ook op het platteland.

Toegenomen zichtbaarheid van ondermijning

Ondermijnende criminaliteit is geen nieuw fenomeen, maar in de afgelopen twintig jaar wel zichtbaarder

geworden. Dit is bijvoorbeeld te verklaren door de opkomst van wietteelt, die veel arbeidsintensiever is dan bijvoorbeeld drugssmokkel, waardoor er veel meer burgers bij betrokken zijn geraakt. Een andere relatief nieuwe ontwikkeling is de sterke groei van outlaw motorcycle gangs. Er wordt echter ook meer ondermijning zichtbaar doordat de alertheid is toegenomen: wiettelers moeten steeds uitgebreidere voorzorgsmaatregelen nemen om te voorkomen dat de buurt, of andere firma's op een bedrijventerrein, argwaan krijgen. Last but not least heeft ondermijnende criminaliteit de aandacht van steeds meer overheidsinstanties, en ook van de private sector.

Criminele netwerken

Hoewel in principe elke vorm van misdaad tot op zekere hoogte ondermijnend is, wordt het begrip het meest direct gerelateerd aan georganiseerde criminaliteit, zoals de productie van en handel in verdovende middelen, mensenhandel, wapenhandel of afpersing. Ook wordt er mee verwezen naar criminele netwerken van meerdere personen, en niet zozeer naar daders die alleen werken of naar bedrijven, tenzij die speciaal zijn opgericht voor het plegen van strafbare feiten. Meestal houden die samenwerkingsverbanden zich verborgen, met uitzondering van outlaw motorcycle gangs die zich openlijk manifesteren in de bovenwereld, met clubhuizen, buurtfeesten, sponsoring van sportclubs, enzovoorts.

Beperken van de instroom in criminele netwerken

Criminele netwerken kunnen hoofdzakelijk op drie manieren worden verstoord. Ten eerste kunnen de criminele activiteiten worden gestopt of gehinderd, door middel van het strafrecht, bestuursrecht of het fiscaalrecht, of met een combinatie daarvan die we kennen als een integrale aanpak. Vanzelfsprekend kunnen ook private partijen daarbij een rol spelen. Ten tweede kan de uitstroom uit criminele netwerken worden bevorderd, wat in democratische rechtsstaten wil zeggen dat individuen, al dan niet na het ondergaan van een straf, worden geholpen bij het kiezen en houden, van het rechte pad. Ten derde kan worden getracht nieuwe instroom in criminele netwerken zoveel mogelijk te beperken. Dit kennisdocument richt zich op het laatste aspect.

Het doel van dit kennisdocument

Om instroom in criminele netwerken te kunnen inperken, is het eerst zaak om inzicht te krijgen in hoe nieuwelingen tot zulke verbanden toetreden. Waar halen criminele groepen 'nieuwe aanwas' vandaan? Om daar zicht op te krijgen is onderzoek verricht door Bureau Bruinsma en Tilburg University. Dit kennisdocument beschrijft op een beknopte manier hoe de instroom van personen met uiteenlopende kwaliteiten plaatsvindt en biedt daarmee een kader voor interventies. Het biedt echter geen recepten voor concrete maatregelen. In plaats daarvan hopen wij de lezer met dit document op creatieve gedachten te brengen.

CASUS 1:

"Ik werkte in vastgoed en verdiende daar goed geld mee. Door het managen van vastgoed en investeringsfondsen ontmoette ik een aantal rijke personen. Ik was de enige bij onze firma die bereid was om te verhuren aan schimmige figuren en hun geld aan te nemen. Ze betaalden mij allemaal contant vanuit een flink pak geld. Ze vroegen nooit om een bonnetje en hadden 24 uur per dag contant geld op zak. Langzaam raakte ik met hen bevriend, hoewel ik niet besepte met wat voor zware jongens ik te maken had. Ik wist hoe je vastgoed moest kopen en onder valse namen kon registreren en hoe je geld moest witwassen. Ik investeerde hun geld in edelstenen, metaal en auto's maar ik heb nooit vragen gesteld. Ik ontving mijn commissie en was tevreden. Op een dag werd ik door een man gevraagd of ik wat geld voor hem kon 'verstoppen' omdat zijn ex-vrouw en de belastingdienst erachteraan zaten. Dat was het begin. Ik raakte steeds verder bij hem betrokken tot het punt waarop ik mijn baan aan het verwaarlozen was en alleen maar met hem aan het feesten was. Mijn uitgaven gingen flink omhoog maar mijn inkomsten daalden en opeens moest ik een andere manier vinden om snel geld te verdienen. Ik gebruikte het 'verstopte' geld om een paar kilo coke te kopen van een andere bevriende dealer en verkocht het voordat ik zijn geld terug moest geven. Uiteindelijk begon ik ook regelmatig met hem te dealen en binnen 6 maanden verkocht ik honderden kilo's tegelijk."

2 CRIMINELE NETWERKEN: SAMENSTELLING EN ROLLEN

Wat is een crimineel netwerk?

Het begrip 'crimineel netwerk' kan op verschillende manieren worden benaderd. Onderzoek in Nederland laat zien dat georganiseerde misdaad hier niet het werk is van maffia-achtige syndicaten, maar van relatief flexibele criminele samenwerkingsverbanden, die nogal eens van samenstelling wisselen, hoewel de motorben- des daarop de laatste jaren een uitzondering vormen. De leden komen echter steeds voort uit een betrekke- lijk stabiele lokale of regionale 'vijver' van (potentiële) wetsovertreders. Deze 'vijver' wordt ook wel aangeduid met de term mesonetwerk. Criminele samenwerkings- verbanden worden ook wel micronetwerken genoemd. Dit model is te vergelijken met dat van paddenstoelen, die groeien uit een netwerk van ondergronds met elkaar verbonden schimmeldraden.

De leden van mesonetwerken zijn onderling verbonden door criminele relaties, maar hoeven niet allemaal op elk moment lid te zijn van een actief crimineel samenwerkingsverband. Iemand die bijvoorbeeld in de gevangenis zit kan wel criminele relaties onderhou- den – of zelfs nieuwe tot stand brengen – maar is wel tijdelijk uitgesloten van uitvoerend crimineel werk. Vanzelfsprekend zijn niet alle leden van een mesonet- werk onderling direct met elkaar verbonden en kan sprake zijn van 'eilandjes.' Echter, gewoonlijk zijn er voldoende dwarsverbanden om via tussenpersonen ('bruggenbouwers') contacten tot stand te brengen als dat nodig is, terwijl de 'kopstukken' in de lokale of regionale onderwereld elkaar kennen.

Meerdere zelfstandige criminele samenwerkings- verbanden kunnen bij de uitvoering van een illegale activiteit samenwerken. Zo kan de ene groep een

aantal grote wietkwekerijen runnen, met inbegrip van ploegen knippers en andere uitvoerders, terwijl ze de oogst verkopen aan een afnemer die op zijn beurt weer een samenwerkingsverband aanstuurt dat levert aan buitenlandse afnemers en coffeeshops.

Criminele relaties en instroom

Wanneer we spreken over instroom in criminele netwerken moeten we een verschil maken tussen het ontstaan van een nieuwe criminele relatie en het daadwerkelijk plegen van misdrijven als lid van een crimineel samenwerkingsverband. Een criminele relatie begint als een gewoon sociaal contact. Mensen ontmoeten elkaar en kunnen het met elkaar vinden, of zijn al door familiebanden verbonden. Een lid van de onderwereld zal doorgaans echter niet tegenover een kennis uitgebreid verhalen over diens illegale activiteiten. Een gewone sociale relatie wordt pas een criminele relatie op het moment dat er wel informatie over (potentiële) illegale activiteiten kan worden uit- gewisseld. Dit vergt dus een zekere mate van gelijkge- stemdheid en vertrouwen. In principe kunnen twee of meer personen die niet al tot het criminele milieu behoren, besluiten strafbare feiten te gaan plegen. De vormen van misdaad waarover we hier spreken, vergen in principe echter steeds aansluiting met per- sonen die al in de onderwereld actief zijn.

Instroom betekent dus dat een persoon die al deel uitmaakt van dat milieu, een criminele relatie met een nieuwkomer tot stand brengt. De volgende stap is dat deze nieuwkomer daadwerkelijk strafbare feiten gaat plegen als lid van een crimineel samenwerkingsver- band.

Bij het beperken van instroom gaat het derhalve om het verhogen van twee drempels: 1) het verlagen van de kans dat een criminele relatie ontstaat en 2) het verlagen van de kans dat de criminele relatie uitmondt in deelname aan een crimineel samenwerkingsverband. Het is uiteraard aanbevolen om criminele samenwerking zoveel mogelijk in de kiem te smoren en het preventiebeleid dus met name te richten op het eerste aspect.

Rollen in criminele netwerken

Criminele netwerken bestaan uit personen met uiteenlopende kennis en vaardigheden. De aard van de illegale activiteit bepaalt logischerwijs welke nodig zijn. Zo vraagt afpersing om andere 'kwaliteiten' dan het kweken van wiet. Hoofdzakelijk kunnen vijf rollen worden onderscheiden.

De eerste is die van **organisator**, ofwel degene die beschikt over de managementkwaliteiten, de reputatie en de noodzakelijke criminele contacten om complexe 'criminele bedrijfsprocessen' te kunnen organiseren en aansturen.

De tweede rol is die van **vertrouwde uitvoerder**, ofwel een persoon die geschikt is om uitvoerend werk te doen dat weinig specifieke kennis vraagt, maar die niet schrikt van aanhouding en blijft zwijgen tijdens stevige verhoren. Deze uitvoerders zijn veelal fulltime betrokken bij het criminele samenwerkingsverband en kunnen er dan ook lastig een vaste baan bij hebben, maar eventueel wel een eenmansbedrijfje of kleinschalige zelfstandige criminele activiteiten, zoals een wietkwekerij.

Ten derde kunnen we de **dienstverleners** onderscheiden. Ook zij verrichten uitvoerend werk, maar dan wel werk dat vraagt om specifieke kennis en ervaring. Onderwereldsdienstverleners leveren bijvoorbeeld valse identiteitsdocumenten of speciale drukvaten voor synthetische drugsproductie, en werken vaak voor meerdere organisatoren tegelijk. Bovenwereldsdienstverleners zorgen bijvoorbeeld voor de legale grondstoffen en apparatuur voor het vervaardigen van drugs, of weten hoe een legaal transport bananen uit Zuid-Amerika moet worden geregeld, waartussen dan cocaïne kan worden verborgen. Ook kan worden gedacht aan 'mollen' bij bedrijven of overheidsinstellingen die criminelen tippen over bijvoorbeeld interessante buit of op handen zijnde doorzoekingen. Bovenwereldsdienstverleners werken vaak voor meerdere organisatoren tegelijk. In dat opzicht lijken zij op onderwereldsdienstverleners.

De vierde rol is die van **oproepkracht**, ofwel uitvoerend personeel dat wordt ingezet voor de meest risicovolle werkzaamheden, zoals het transporteren van een lading verdovende middelen, het dumpen van afval uit een drugsfabriek, of het toepassen van geweld tegen iemand die zijn schulden niet kan betalen.

De vijfde rol is die van **informatiemakelaar**. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om personen, vaak vrouwen, die informatie uitwisselen en personen met elkaar in contact brengen of houden, zonder zelf direct (risicovol) uitvoerend werk te doen als lid van een crimineel samenwerkingsverband.

Deze rolverdeling is uiteraard globaal: de rollen kunnen op detailniveau verder worden uitgesplitst, door dezelfde persoon worden gecombineerd, of niet altijd even expliciet van elkaar worden onderscheiden. Is een advocaat die offshore witwasconstructies verzint bijvoorbeeld nog een bovenwereld- of al een onderwereld-dienstverlener?

Drie 'schillen' in criminele samenwerkingsverbanden

Binnen criminele samenwerkingsverbanden kunnen in algemene zin drie 'schillen' worden onderscheiden. De eerste is de harde kern die bestaat uit de organisator en één of enkele vertrouwde uitvoerders, vaak een broer of een jarenlange vriend, die zo nodig ook als (tijdelijk) plaatsvervanger kunnen optreden.

De tweede schil bestaat om te beginnen uit vertrouwde uitvoerders. Zij moeten (tot op zekere hoogte) betrouwbaar zijn, omdat het werk ze inzicht geeft in de activiteiten en de samenstelling van het criminele

samenwerkingsverband en hun eventuele verklaringen tegenover de politie erg schadelijk zouden zijn. Ook dienstverleners maken deel uit van deze schil. Hoe goed zij weet hebben van de criminele activiteiten verschilt al naar gelang hun rol. Iemand die alleen een vals paspoort of een illegaal vuurwapen levert, weet weinig, maar de transporteur die zijn vrachtwagens ter beschikking stelt aanzienlijk meer. Zeker bovenwereld-dienstverleners zijn meestal geen leden van de inner circle van organisatoren, of geharde criminelen. Dat maakt hen vanuit opsporingsperspectief vaak tot de zwakste schakel in het samenwerkingsverband.

De derde schil bestaat uit de oproepkrachten, die doorgaans door een vertrouwde uitvoerder worden ingehuurd voor klusjes, en weinig tot niets weten van de rest van de groep en de criminele activiteiten. Vaak betreft het personen die maatschappelijk niet al te sterk in de schoenen staan, of kampen met verslaving, psychische problemen, enzovoorts.

CASUS 2:

Persoon K werkt bij zijn vaders transportbedrijf. Hij is verantwoordelijk voor het regelen van de douaneformaliteiten op het gebied van groenten en fruit. K wordt benaderd door een vriend van zijn vader om hem te helpen met het regelen van de douaneformaliteiten van luchtvrachten met in fruitpulp verborgen cocaïne. K gaat akkoord zonder zijn vader te informeren en wordt uiteindelijk gepakt en ontslagen door zijn vader.

3 VARIANTEN VAN INSTROOM

Instream in georganiseerde misdaad: een afwijkend patroon

Er lijkt een opvallend verschil te zijn in de achtergrond van 'gemiddelde' daders en leden van criminele netwerken in de georganiseerde misdaad. Een gemiddelde dader begint jong aan een criminele carrière (zo rond de leeftijd van 10 jaar), met een piek in het aantal gepleegde feiten tussen de 15 en 17 jaar, waarna de frequentie weer afneemt. Slechts een klein deel volhardt in het criminele gedrag. In de georganiseerde misdaad is dat patroon anders: hier zijn jongeren juist schaars. Een onderzoek op basis van de Monitor Georganiseerde criminaliteit wees uit dat 75 procent van de leden van criminele samenwerkingsverbanden ouder was dan 30 jaar en dat 19 procent nooit eerder was veroordeeld. De criminele carrière van één tot zelfs twee-vijfde deel van de daders, bleek pas op volwassen leeftijd te zijn gestart. Bij 'beroeps-criminelen' met een goede zelfcontrole zien we vaak dat ze in hun jeugd opgepakt worden voor kleinere feiten en geweldsdelicten en daarna soms tientallen jaren uit beeld blijven van de politie. Degenen die zich niet erg in de hand weten te houden komen daarentegen regelmatig op de radar, vaak vanwege agressief gedrag of rijden onder invloed.

De relatief hoge leeftijd van organisatoren is verklaarbaar omdat het tijd kost om voldoende ervaringsdeskundigheid en reputatie op te bouwen. Criminele relaties met de vertrouwde uitvoerders bestaan vaak al jarenlang, terwijl nieuwe bindingen gemakkelijker met (relatieve) leeftijdsgenoten tot stand te brengen zijn. Tot slot rollen vooral bovenwerelddienstverleners pas in de criminaliteit wanneer zij al een bedrijf of carrière hebben opgebouwd, maar ook leden van outlaw motorcycle gangs (OMG's) stromen regelmatig pas in als ze de dertig al (ver) voorbij zijn.

Rekrutering of organische aanwas?

Als het gaat om aanwas van criminele netwerken, wordt vaak gesproken in termen van 'rekrutering', hetgeen de suggestie wekt van organisatoren of 'hoofden personeelszaken' die bewust op zoek gaan naar nieuw crimineel 'talent.' Dat beeld klopt maar ten dele, zoals uit de voorgaande beschrijving al op te maken viel. Vanzelfsprekend kunnen criminele netwerken niet adverteren met 'vacatures' en zijn ze dus in belangrijke mate afhankelijk van personen die zij zelf kunnen vinden. Dat vinden is niet helemaal op toeval gebaseerd: het is eenvoudiger naarmate culturele en geografische afstanden kleiner zijn. Criminele

CASUS 3:

Persoon J (30 jaar) komt bij persoon A terecht als hij door een faillissement in geldproblemen raakt. A kan hem gemakkelijk geld lenen en heeft er geen moeite mee als het geld niet snel kan worden terugbetaald. A krijgt J 'in de tang' omdat deze hem veel geld schuldig is. Hij moet onder meer van A een pand huren en inrichten als een XTC-laboratorium. Dit vormt de start van een criminele carrière in de georganiseerde misdaad. Hierna komt hij op 36-jarige en op 38-jarige leeftijd opnieuw in aanraking met justitie vanwege Opiumwetdelicten.

CASUS 4:

C (49 jaar) is eerst automonteur en daarna procesoperator. Na ingrijpende gebeurtenissen in zijn privéleven gaat hij gokken en komt hij in de financiële problemen. Via zijn dochter en haar vriend krijgt hij te horen dat een familielid van zijn schoonzoon zou handelen in het 'grijze circuit' van de geldhandel. C vraagt aan deze persoon (A) of hij als geldwisselaar voor hem mag werken. A ziet daar aanvankelijk niet zoveel in maar stemt uiteindelijk toch toe. Het ging hierbij om het wisselen van grote hoeveelheden buitenlands geld naar Nederlands geld, afkomstig van organisaties die softdrugs exporteerden.

relaties worden dus eenvoudiger opgebouwd in de eigen sociale kringen, families, of woonbuurten. Ook de gevangenis speelt traditioneel een belangrijke rol bij het vormen van nieuwe criminele relaties. Dit is echter niet het hele verhaal. Leden van het misdaadmilieu nemen ook deel aan het gewone maatschappelijke leven en komen dus ook buiten hun eigen directe sociale omgeving personen tegen die voor hen interessant kunnen zijn. Tot slot kan inderdaad ook gericht worden gerekruteerd op 'vindplaatsen' van personen met bepaalde profielen.

Criminele relaties die op 'natuurlijke' wijze ontstaan

Criminele netwerken vertonen veel overeenkomsten met geheime genootschappen en worden soms ook zelf als zodanig omschreven. Onderzoek naar dergelijke groepen laat zien dat hoe hoger het risico voor de leden van de organisatie is, hoe hechter de reeds bestaande band met de nieuweling moet zijn. Zowel de reeds bestaande criminele top als de nieuwe leden lopen een groot risico door met elkaar in zee te gaan en dat verklaart waarom wordt teruggevallen op familie en vrienden. Ook vrouwen raken meestal betrokken bij de georganiseerde misdaad via een relatie met een man die daar al in zit. Intergenerationele overdracht speelt ook een rol. Buitenstaanders zullen dan ook niet snel

een rol krijgen als vertrouwde uitvoerder, of daar langzaam moeten ingroeien. Het sociale netwerk was van oudsher ook de manier waarop men betrokken raakte bij OMG's, waar alleen een volwaardig lid een prospect kon aandragen, die vervolgens eerst een proefperiode van een aantal jaren moest doorlopen.

Criminele relaties kunnen ook 'natuurlijk' ontstaan op plaatsen waar leden van het misdaadmilieu andere personen ontmoeten, zowel collega-criminelen als mensen die ze in hun eigen sociale milieu niet zo snel zouden treffen. Daarbij valt te denken aan het uitgaansleven, sportclubs, de manege, het bordeel, de jachthaven, de camping, een vakantiepark, of andere plekken waar gezamenlijke hobby's worden beoefend. Zo is stropen een bekende 'onderwereldhobby' waar criminelen elkaar van kennen. Zulke ontmoetingsplaatsen kunnen zich ook in het buitenland bevinden. Ook hier geldt dat op deze plaatsen allereerst gewone sociale relaties worden aangeknoopt, die wellicht nooit in een criminele relatie veranderen tenzij zich daartoe een gelegenheid voordoet. Zo kan een afgestudeerd chemicus die in financiële problemen is geraakt, bijvoorbeeld vanwege een scheiding of een faillissement, het aanbod krijgen om wat 'bij te verdienen.' Ook zonder in moeilijkheden te zitten kunnen personen die wat te bieden hebben

gevoelig zijn voor het geld, voor de 'romantiek' van de onderwereld, of voor de 'broederschap' van een OMG.

Criminele relaties die bewust worden gecreëerd

Het bewust creëren van criminele relaties is volgens onderzoek vooral gericht op mensen met specifieke kennis of vaardigheden enerzijds en op personen die relatief simpele en risicovolle klussen moeten uitvoeren voor een criminele groep zoals (drugs)koerierswerk, bewaking, uitkijk, overbrengen van boodschappen, anderzijds. In een deel van de gevallen is sprake van een grijs gebied waarin het niet duidelijk is of de betrokkene vrijwillig of gedwongen activiteiten voor het criminele samenwerkingsverband verricht.

Bovenwerelddienstverleners met specifieke kwaliteiten of contacten, kunnen behalve op organische manier, ook meer bewust als doelwit worden uitgekozen, ofschoon dat lastig hard te maken is. Een bekende truc is het creëren van een probleem, dat de crimineel 'oplost', maar in ruil daarvoor wel een tegenprestatie wil. Klassiek is een mooie vrouw op het 'doelwit' afsturen. Als het haar lukt om met hem aan te pappen, komt vervolgens haar 'jaloerse vriend' op de proppen die het doelwit zwaar gaat bedreigen, waarna de crimineel de zaak sust en dan op kortere of langere termijn een wederdienst vraagt.

De tweede categorie kan meer worden geschetst als ongeschoolde oproepkrachten. Ten eerste kan worden gedacht aan leden van overlastgevende of criminele jeugdgroepen, of aan jonge hooligans, die voor kleine karweitjes worden ingezet. Een andere groep zijn drugsverslaafden of personen met psychische problemen, al dan niet in combinatie, die worden benaderd om als katvanger op te treden, of om drugs te smokkelen. Illegaal worden bijvoorbeeld in wietkwekerijen geposteerd om de planten te verzorgen en als

CASUS 5:

Voordat A in de prostitutiebranche terecht komt, werkt hij als lakspuiter bij een autobedrijf en voert hij reparaties uit aan auto's in een eigen reparatiewerkplaats. Op een bepaald moment wordt hij ziek en kan hij zijn werk als lakspuiter niet meer verrichten. In die periode komt hij in contact met de beheerder van een seksclub. Hij werkt een half jaar voor deze persoon in de club. A is lid van een motorclub en heeft in de jaren '80 op een circuit in Oost-Europa gereden. Hieraan heeft hij veel vrouwelijke kennissen overgehouden. Na het opengaan van de grenzen is hij deze dames gaan ophalen. Hij begint met vier vrouwen en zijn onderneming wordt langzaam steeds groter. Hij neemt het huurcontract van de beheerder van de seksclub over en bouwt zijn contacten met Oost-Europa verder uit. A kent gemeenteambtenaar B onder meer van de motorclub. Bij hem meldt hij zijn vrouwen aan, al dan niet in aanwezigheid van de desbetreffende vrouwen. B is gecharmeerd van A en van de dames waarmee deze zich omringt. Hun gezamenlijke interesses (motoren en vrouwen) monden gaandeweg uit in een vriendschapsband. B vervalst documenten voor de betrokken vrouwen en zorgt ervoor dat controles op grond van de Vreemdelingenwet achterwege blijven.

‘bewaker’, maar ook in dealpanden om de drugsverkoop te doen. In het algemeen gaat het om kwetsbare personen, die weinig te verliezen hebben en die doorgaans niet beseffen welke risico’s ze nemen in ruil voor relatief kleine bedragen.

Zij kunnen worden benaderd door leden van criminele samenwerkingsverbanden, maar kettingwerving is ook niet ongebruikelijk: iemand hoort van een vriend dat deze gemakkelijk een aardig bedragje heeft verdiend en biedt zich ook aan. Ook OMG’s benaderen soms actief potentiële leden met interessante functies, bijvoorbeeld horecaportiers. Om sneller te kunnen groeien hebben sommige motorbendes hun toelatingsbeleid sterk versoepeld, waarbij wel moet worden aangetekend dat veel nieuwelingen niet blanco binnenkomen, maar al onderdeel zijn van het misdaadmilieu.

4 KWETSBAARHEDEN

Bij het bepalen van kwetsbaarheden wordt vaak uitgegaan van risico- en beschermingsfactoren, die zich op verschillende niveaus kunnen bevinden: de persoon, het gezin, de school (voor jeugdigen) en de omgeving. Daaraan kunnen gelegenheidsstructuren voor deelname aan (georganiseerde) misdaad worden toegevoegd. Gelegenheidsstructuren worden in dit kennisdocument opgevat als enerzijds de toegang tot vormen van georganiseerde misdaad en anderzijds kwetsbare locaties waar nieuwe criminele relaties kunnen ontstaan tussen personen waarvan er tenminste één nog geen lid was van een lokaal of regionaal mesonetwerk. In het laatste deel van dit kennisdocument gaan we op de meest relevante kwetsbaarheden

nader in, zoals binnen de context van georganiseerde criminaliteit uit de literatuur naar voren komen, zonder daarbij uitputtend te zijn.

4.1 DE PERSOON EN DIENS FAMILIE

Kwetsbaarheid 1: vaardigheden en gedrag

Naar risico- en beschermingsfactoren is vooral veel onderzoek gedaan in relatie tot jeugdcriminaliteit. Bekende risico’s op individueel niveau zijn bijvoorbeeld probleemgedrag, alcohol- of drugsgebruik, impulsiviteit en ‘thrill seeking.’ Iemand die sociaalvaardig is, geconcentreerd kan werken en taakbewust

CASUS 6:

K. beschrijft dat de band met de groepsleden door het gezamenlijk plegen van delicten steeds sterker werd. Ze waren als broers voor elkaar. Het gaf het warme gevoel dat hij niet kende van thuis.

CASUS 7:

Voor L. was er thuis weinig te halen met twee alcoholistische ouders. Hij zocht op 15-jarige leeftijd zijn heil op het schoolplein en erbuiten bij de spijbelende jongens van school. 'Om bij ze te horen moest je wel met ze meedoen, blowen, rotzooi uithalen enzo. Ik dacht: goed, thuis had ik het niet gemakkelijk. Dus je gaat je heil ergens anders zoeken.' Het was waarschijnlijk redelijk onschuldig wat de groep uithaalde. L. noemt als voorbeeld dat ze eens, toen er veel vrienden van vrienden ook verzameld waren (in totaal zo'n 25 man), de Jamin bestormden voor snoep. Het zijn dit soort vergrijpen die hij aanhaalt over zijn eerste periode in de criminaliteit.

is, loopt daarentegen weer minder kans om crimineel gedrag te gaan vertonen. Risicofactoren in relatie tot school zijn weinig binding met de leerkrachten en slechte prestaties, terwijl verbondenheid met bepaalde leerkrachten juist weer een beschermingsfactor is.

Sommige risicofactoren zien we terug bij volwassenen. Hiervoor is al gewezen op het feit dat personen die kampen met een drugsverslaving, een psychische stoornis, of een lage intelligentie, al dan niet als gevolg van een verstandelijke handicap, kwetsbaar zijn om door criminelen te worden benaderd. Een onderzoek naar katvangers wees uit dat zij daarnaast vaak werkloos zijn, naïef of gemakkelijk beïnvloedbaar, alsook niet goed in staat om de lange termijngevolgen van hun gedrag en risico's te overzien. Door deze problemen zijn zij vaak ook moeilijker in staat om langdurige partnerrelaties aan te gaan of in stand te houden, of überhaupt stabiele vriendschapsrelaties te hebben, met als gevolg een beperkt sociaal netwerk dat in staat is om hun gedrag bij te sturen.

Behalve vaardigheden en gedrag in negatieve zin, kunnen ook in beginsel positieve persoonskenmerken een risico vormen. Een daarvan is lichamelijke kracht, al dan niet als resultaat van training in vechtsporten, in combinatie met andere criminogene karaktereigenschappen. Veel organisatoren danken hun reputatie in

de onderwereld aan hun lichaamskracht en agressieve inborst. We zien voorts regelmatig organisatoren die hun carrière zijn begonnen als 'bodyguard' van een misdadiger en van daaruit zijn doorgegroeid. Jongens die zich bijvoorbeeld bij de sportschool of als voetbalhooligan 'positief' onderscheiden en ook verder uit het 'juiste' hout gesneden lijken, zijn kwetsbaar voor benadering.

Naast fysieke kracht kunnen ook vaardigheden die men bijvoorbeeld beroepsmatig heeft opgebouwd bruikbaar zijn voor criminele activiteiten. Casussen 1 en 2 schetsen voorbeelden van de illegale inzet van 'legale vaardigheden'.

Kwetsbaarheid 2: 'life events'

Life events, belangrijke of impactvolle levensgebeurtenissen, kunnen iemands criminele carrièrepad zowel positief als negatief beïnvloeden. Zo kan een ingrijpende gewelddadige gebeurtenis (bedreiging) of juist een stabiliserende (geboorte, trouwen, vast werk) iemand doen besluiten om het rechte pad op te zoeken. Omgekeerd kan een negatieve levensgebeurtenis er juist voor zorgen dat iemand in de criminaliteit verzeild raakt. Zo zouden veel leden van OMG's persoonlijke problemen hebben zoals werkloosheid, scheiding of financiële problemen en daarom hun toevlucht zoeken tot de club. We zien dit ook terug bij

CASUS 8:

“Als wij in de stad kwamen, hè, dan werden wij jarenlang als vuil weggezet. Omdat wij van de Vogeltjesbuurt waren. Dan word je vanzelf een gesloten front, begrijp je. Dan zeg je tegen die politiemensen: ‘Zoek het lekker zelf uit, met jullie arrogantie’.”

bovenwereldienstverleners, die juist door een negatieve life event kwetsbaar worden. Vaak is daarbij een financieel probleem aan de orde, zoals een slecht lopend bedrijf of een faillissement, of een scheiding die tevens leidt tot een probleem met het betalen van de hypotheek. In de casussen 3, 4 en 5 wordt beschreven hoe levensgebeurtenissen zoals faillissement, ziekte of ingrijpende privégebeurtenissen kunnen leiden tot betrokkenheid bij georganiseerde misdaad.

Kwetsbaarheid 3: behoefte aan een alternatieve ‘familie’

Onderzoek naar jeugdcriminaliteit laat zien dat op het niveau van het gezin negatieve opvoedingsstijlen zoals negeren, vijandigheid en het verwaarlozen van kinderen, belangrijke risicofactoren zijn. Dit wordt concreet geschetst in casus 6 van een criminele jongere.

Omgekeerd werken emotionele steun van en toezicht door ouders, of een goede communicatie en band tussen ouders en kinderen, juist beschermend. Dit zien we terug in de literatuur over gangs en criminaliteit, waaruit blijkt dat jeugdige daders lid worden om op die manier hun thuissituatie te ontvluchten.

In casus 7 op de vorige bladzijde vertelt een criminele jongere over de reden waarom hij in het begin van zijn criminele carrière er voor koos om bij een jeugdgroep te gaan.

De ‘gang’ wordt een soort alternatieve familie. Datzelfde mechanisme is zichtbaar bij OMG’s: personen die op zoek zijn naar kameraadschap en gevoelig zijn voor de vrijbuitersmentaliteit, vinden in de ‘broederschap’ een alternatieve familie. Door het ondergaan van rituelen wordt dat besef deel uit te maken van een speciaal verbond, versterkt.

CASUS 9:

In een zaak met hechte familie relaties en andere sociale banden, worden door leden van de groepering zelf nauwelijks verklaringen afgelegd. Eén van de verdachten stelt daarover expliciet: ‘De reden dat ik niets wil verklaren, is dat het een algemeen feit is dat kampbewoners niets verklaren in dit soort zaken en zeker niet over familieleden en andere kampbewoners. Daar houd ik mij ook aan’.

CASUS 10:

“Bij ons in de buurt was het gewoon: daar is nog een zoldertje, de mensen die er wonen hebben geen geld. Ik kwam daar, ik zei: buurvrouw, 2.000 euro in de maand. Nou, die mensen blij en ik had ook mijn geld. Onder elkaar een regeling in een volksbuurtje. Ik zie daar het kwaad niet van in. [...] Als je vandaag zegt: ik wil er wel honderd op mijn zolder, heb ik ze morgen staan.”

4.2 DE OMGEVING

Kwetsbaarheid 4: gesloten (deviante) subcultuur

Onderzoek naar georganiseerde misdaad laat zien dat nieuwe aanwas voor een belangrijk deel wordt gevonden binnen de eigen sociale kring. In de Nederlandse context gaat het dan vooral om subculturen die kunnen worden aangetroffen in relatief arme (volks)buurten en woonwagenvakken, waar sprake is van non-conformistische/parallele samenlevingen. Daarnaast zijn OMG's te zien als een subcultuur van personen die per definitie buiten de wet menen te kunnen leven. Tot slot zijn er ook groepen van (criminele) Nederlanders met een migratieachtergrond die zich sterk als subcultuur afzonderen; de Turkse gemeenschap valt in die zin bijvoorbeeld in veel steden op. Kenmerkend voor al deze groepen is dat de overheid er geen grip op lijkt te kunnen krijgen.

Een gesloten subcultuur gaat vaak hand in hand met sociale uitsluiting, waarvan we weten dat het een belangrijke factor is bij het verklaren van georganiseerde misdaad. Leden van 'besmette' families, woonwagenvakbewoners en in mindere mate bewoners van bepaalde achterstandswijken, worden hiermee al op de lagere school geconfronteerd wanneer hun kinderen willen

afspreken om bij een vriendje of vriendinnetje uit een 'betere' buurt te gaan spelen. Groepen die met de nek worden aangekeken, hebben logischerwijs de neiging om zich van de samenleving af te keren en hun eigen normen en waarden te ontwikkelen, en daarmee als gemarginaliseerde groep juist een vuist te maken tegen 'buitenstaanders', met inbegrip van de overheid. Een wijkbewoner van een volksbuurt vertelt hierover in casus 8.

Binnen dergelijke subculturen wordt anders tegen criminele activiteiten aangekeken en de overheid meer als 'vijand' dan als vriend beschouwd. Als de heersende sociale norm crimineel gedrag goedkeurt en de drempel naar de misdaad laag is, zullen hier makkelijker nieuwe leden gevonden kunnen worden voor ondermijnende, criminele samenwerkingsverbanden. Het plegen van geweld of het succesvol ondernemen van criminele activiteiten werkt juist statusverhogend. Naast de delinquente subcultuur heerst er binnen de gesloten samenlevingen vaak een sterke zwijgcultuur waardoor de aanpak van crimineel gedrag nog verder bemoeilijkt wordt. De passage (casus 9) uit een politiedossier is hier een zeer concreet voorbeeld van.

CASUS 11:

De gevangenis in Lelystad heeft twee jaar geleden terecht een cipier ontslagen wegens 'zeer ernstig plichtsverzuim', omdat hij verzweeg dat hij president was van motorclub Black Sheep. Dat oordeelde de rechter donderdagmiddag. Naast dat de gevangenenbewaarder verzweeg dat hij leiding gaf aan de motorclub, had hij ook niet verteld dat hij contact had met ex-veroordeelden.

Als er sprake is van een afname van integratie binnen het eigen allochtone sociale netwerk en een gebrek aan integratie in het autochtone sociale netwerk, kunnen allochtone jongeren relatief normloos opgroeien, waardoor zij makkelijker in het criminele netwerk kunnen integreren. Voornamelijk binnen kleinschalige criminele groeperingen werft men nieuwe leden binnen dezelfde etniciteit waardoor afkomst een selectie criterium kan zijn voor sommige groepen.

4.3 GELEGENHEIDSSTRUCTUREN

Kwetsbaarheid 5: lage instapdrempels

Hoe risicovoller een vorm van georganiseerde misdaad is, hoe geslotener de netwerken die zich ermee bezig houden moeten opereren en hoe minder gemakkelijk

zij nieuwelingen van buiten hun meest vertrouwde inner circle kunnen laten instromen. Tegelijkertijd is de drempel voor nieuwe aanwas daarmee groter: het zal de motivatie om toe te treden tot de onderwereld verkleinen.

Voor de instapdrempel voor wietteelt is in de afgelopen jaren zeer laag geweest: het 'hennepnetwerk' is doordat wietteelt arbeidsintensief is en door de schaal waarop wordt gekweekt, omvangrijk. Het is voor een aspirant-teler dan ook niet moeilijk om criminele relaties tot stand te brengen om de oogst af te kunnen zetten, terwijl alle andere benodigdheden (inclusief zaden) in principe legaal verkrijgbaar zijn. In casus 10 vertelt een beroeps crimineel over de laagdrempeligheid van het plaatsen van wietplantages.

CASUS 12:

De verdachten worden aangehouden voor XTC-productie, hasjhandel en geweldsmisdrijven. Maar ook roofovervallen en de verkoop van Viagra-pillen behoren tot de activiteiten. Deze daders zijn met elkaar opgegroeid in dezelfde zwaksociale buurten. Via de buurt en het jeugdwerk hebben ze elkaar leren kennen en zij hebben vergelijkbare criminele loopbanen. Enkele daders komen echter uit betere kringen en ontmoeten de anderen op latere leeftijd in het uitgaansleven. [...] Enkele cafés in de binnenstad blijken al jaren het trefpunt te vormen voor de daders. In deze ontmoetingsplaatsen werden ook de plannen gesmeed en voornemens tot samenwerking beklonken.

In de tweede plaats kunnen we constateren dat ook de instapdrempel voor het toetreden tot een OMG in de afgelopen jaren niet erg hoog lag. Zelfs het bezit van een motor of van een motorrijbewijs, was op zeker moment geen vereiste meer. Meer recentelijk lijkt de motivatie van personen die niet al tot het criminele milieu kunnen worden gerekend om toe te treden tot een OMG, af te nemen. Door de aanpak van de overheid verwordt het lidmaatschap inderdaad tot 'afscheid nemen van de reguliere samenleving' en dat is in de Nederlandse context voor velen toch wat al te radicaal. De keerzijde is dat de aanwas nu meer lijkt te komen vanuit het bestaande misdadmilieu. Casus 11 laat zien dat lidmaatschap van een OMG inderdaad niet altijd gepaard kan gaan met de reguliere samenleving.

4.4 EEN RODE DRAAD: HET BELANG VAN ONTMOETINGSPLAATSEN

Het is evident dat het opbouwen van nieuwe criminele relaties ontmoetingsplaatsen vergt waarop het noodzakelijke vertrouwen kan worden opgebouwd, of waar personen die kunnen worden ingeschakeld voor ad-hoc klusjes, te vinden zijn. Voor zover we weten speelt het internet daarbij, althans voor de vormen van misdaad waarover we het hier hebben, geen rol van betekenis. Het gaat dus om persoonlijke face-to-face contacten, die plaatsvinden op specifieke locaties. Meer in het bijzonder gaat het dan om plekken waar individuen die al deel uitmaken van het misdadmilieu, personen ontmoeten voor wie dat niet geldt. Met name als het (semi)publieke plaatsen betreft is sprake van kwetsbaarheid (zie casus 12). In sommige gevallen vervullen

CASUS 13:

[...]het afgehakte hoofd van de 23-jarige Nabil Amzieb werd gevonden voor het waterpijpcafé Fayrouz Lounge in Amsterdam Zuid. Shishalounges en criminaliteit worden door de politie al veel langer met elkaar in verband gebracht, zeker in Amsterdam. Vorig jaar mei werd iemand neergeschoten in de Amsterdamse De Clerqstraat. De schutters hadden volgens getuigen eerst in shishalounge The Village naar hun slachtoffer gezocht. Een maand later ging Shisha Lounge Palace aan de Burgemeester Fockstraat in de fik. De tent moest van de gemeente al dicht. De brandstichting bespoedigde die sluiting alleen maar. De waterpijpcafé's behoren tot wat heet de 'sleutelplaatsen'. Dat is de term die de politie gebruikt voor plekken waar criminelen met elkaar in contact komen. In de wereld van de 'oude' criminaliteit waren dat sportscholen, de nieuwe generatie is te vinden in koffiehuisen, thee-tenten, shishalounges maar ook spyshops waar bewakings- en spionageapparatuur wordt verkocht. De kwalificatie sleutelplaats leidt tot extra toezicht van de politie. Dat leidt frequent tot omvangrijke invallen.

de locaties op zichzelf een soort ondersteunende rol bij de preselectie van interessante personen. Zo wijzen onderzoekers in het bijzonder op de sociale betekenis van bepaalde locaties voor criminele: denk aan (vecht)sportscholen, de harde kern tribunes bij voetbalstadions, Turkse of Marokkaanse theehuizen, shisha-lounges en coffeeshops: locaties waar mensen met gelijke achtergronden en/of interesses elkaar regelmatig kunnen treffen en waar het voor criminelen dus relatief gemakkelijk is om potentiële talenten te kunnen spotten. Ondanks dat het bij dergelijke locaties om (semi)openbare plaatsen gaat, is er bij veel mensen een gevoelde culturele barrière om er te komen: er is een sterk incrowd en outcrowd-aspect.

In Amsterdam vormen shishalounges al langere tijd een aandachtspunt als ontmoetingsplaatsen voor criminelen. Shishalounges ogen wat chiquer dan een

doorsnee café en worden daardoor soms gebruikt om indruk te maken. Vooral in combinatie met het trakteren op flessen dure drank kan een crimineel indruk maken op een vatbaar persoon; licht verstandelijk beperkten met geldproblemen hebben op dit vlak een grote kwetsbaarheid. Casus 13 illustreert de betrokkenheid van shishalounges bij georganiseerde misdaad in Amsterdam. Daarnaast zijn ook plekken waar relatief veel sociaal zwakkeren samenkomen kwetsbaar, zoals bij de daklozenopvang, rondom de sociale dienst, en ook bij wijkcentra of scholen in achterstands- of aandachtswijken. Ook de omgevingen rondom deze locaties kunnen dienen als ontmoetingsplaats waar doelbewust gerekruteerd kan worden door criminelen zoals een citaat van een woonconsulent uit een onderzoek naar katvangers laat zien (zie casus 14).

CASUS 14:

“Ik heb heel lang in een achterstandswijk in het centrum gewerkt en daar gebeurt het gewoon op straat. Daar rijden er gastjes op scootertjes rond en rijden mensen in dikke auto's rond en die kijken gewoon heel goed. En als je heel goed kijkt, kun je zo zien waar je maar hoeft aan te bellen. Mensen leven veel op straat en mensen drinken veel. Ze komen in een plaatselijk café bij elkaar en je hoeft zo iemand maar te achtervolgen en tegen zo iemand te zeggen: hé joh. Mensen vertellen dan ook in zo'n wijk: 'ja verdorie ik moet dit betalen en ik heb het niet'.”

Verder lezen

Ten behoeve van de leesbaarheid is niet verwezen naar de literatuur waarop dit kennisdocument is gebaseerd. Hieronder vindt u, op volgorde van publicatiejaar, verwijzingen naar een aantal relevante Nederlandstalige publicaties waarvan de meesten online beschikbaar zijn. Voor een volledige literatuurlijst kunt u een e-mail sturen aan a.c.spapens@tilburguniversity.edu.

- Kleemans, E.R., Berg, van den, E. & Bunt, van de, H.G. (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland*. Den Haag: WODC. Online beschikbaar via wodc.nl.
- Driessen, F., Völker, B., Op den Kamp, H., Roest, A. & Moolenaar, R. (2002). *Zeg me wie je vrienden zijn: Allochtone jongeren en criminaliteit*. Zeist: Kerckebosch. Online beschikbaar via bureaudriessen.nl.
- Spapens, T. (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing*. Antwerpen/Oxford, Intersentia. Online beschikbaar via pure.uvt.nl.
- Pennings, L., Bruinsma, G., & Weerman, F. (2006). *Jeugd en georganiseerde misdaad: Een empirische verkenning van de betrokkenheid van jongeren bij illegale handel*. Tijdschrift voor Criminologie, 49(1), 4.
- Bunt, van de, H.G. & Kleemans, E. R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Online beschikbaar via wodc.nl.
- Beke, B., Torre, E., Duin, van, M. (2011). *Stads-en regioscan in de grootste Brabantse gemeenten: de achtergronden van onveilige GVI-scores*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap. Online beschikbaar via hetccv.nl.
- Spapens, T. (2012). *Netwerken op niveau. Criminele micro-, meso- en macronetwerken*. Tilburg: Prisma print. Online beschikbaar via pure.uvt.nl.
- Nieuwenhuis, F. en Pannekoek, M. (2012). *Werkwijzen van georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD-IPOL. Online beschikbaar via politie.nl.
- Koppen, van, M.V. (2013). *Pathways into organized crime: Criminal opportunities and adult-onset offending*. Alblasterdam: Haveka. Online beschikbaar via research.vu.nl.
- DLIO. (2014). *Outlawbikers in Nederland*. Woerden: DLIO. Online beschikbaar via politie.nl.
- Loef, L. en E. Lagendijk (2015). *Bad boys network*. Over de relatie tussen full contact vechtsport en criminaliteit.
- Hoogeveen, C.E., Burik, van, A.E., Jong, de, B.J., & Klooster E.M. (2016). *Hoelang kun je schijt hebben? Dertien desisters uit criminele jeugdgroepen aan het woord*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap. Online beschikbaar via politieenwetenschap.nl.
- Moors, H., & Spapens, T. (2017). *Criminele families in Noord-Brabant: een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad*. Apeldoorn/Den Haag/Tilburg: Politie en Wetenschap, EMMA en Tilburg University. Online beschikbaar via politieenwetenschap.nl.
- Tops, P. E. W. M. & Tromp, J. (2017). *De achterkant van Nederland. Hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*. Steenwijk: Bariet.

Literatuurlijst casuïstiek

1. Cromwell, P. F. (1996). *In their own words: Criminals on crime: An anthology*. Los Angeles: Roxbury.
2. Bunt, H. G., Van de & Kleemans, E. R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Boom Juridische Uitgevers.
3. Van de Bunt & Kleemans (2007)
4. Idem
5. Idem
6. Hoogeveen, C.E., Burik, A.E., van, Jong, B.J., de & Klooster E.M. (2016). *Hoelang kun je schijt hebben? Dertien desisters uit criminele jeugdgroepen aan het woord*. Politie en Wetenschap.
7. Idem
8. Tops, P. E. W. M. & Tromp, J. (2017). De achterkant van Nederland. *Hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*. Steenwijk: Bariet.
9. Van de Bunt & Kleemans (2007)
10. Tops & Tromp (2017)
11. Back, M. (2017, 23 februari). Cipier terecht ontslagen om presidentschap motorclub. *NRC*. Geraadpleegd op <https://www.nrc.nl>
12. Van de Bunt & Kleemans (2007).
13. Koch, H. (2016, 10 maart). Echt gezellig is het niet in de shishalounge. *Trouw*. Geraadpleegd op <https://www.trouw.nl/>
14. Versprille, I.M. (2016). *De katvanger in beeld. Een onderzoek naar het type katvanger in de wereld van de hennepteelt*. (Masterthesis Opsporingscriminologie Vrije Universiteit Amsterdam).

COLOFON
Opdrachtgever: Gemeente Tilburg
Auteurs: Monique Bruinsma, Rik Ceulen
Toine Spapens
Foto cover: Politie
Uitgave: Gemeente Tilburg, 2018

